

व्यावसायिक सामाजिक दायित्वाचे शिक्षण आणि आरोग्य क्षेत्रातील योगदान

श्री. दिगंबर भऊरावजी टुले

सहा.प्राध्यापक

तिरपुडे समाजकार्य महाविद्यालय, नागपूर

सारांश

भारतामध्ये प्राचिन काळापासून दुसऱ्याला मदत करण्याची परंपरा आहे. समाजात धनसंग्रह असणारा वर्गाची सुरवात शेती व्यावसायाच्या उगमापासून सुरु झाली. मध्ययुगिन सत्तेत असणाऱ्या राजे, सरदार, व्यापारी धार्मिक उत्सवाच्या माध्यमातून विविध वस्तुंचा वाटप जनतेला करित होते. धार्मिक कार्याला, शाळा, मदरासे यांना आर्थिक मदत होत होती. मदतीच्या भावनेची परंपरा ही प्राचिन आहे. भारतात उद्योगाची सुरवात झाल्या पासून उद्योगाद्वारे जमिन, श्रम याचा वापर शेती व्यतिरिक्त व्हायला लागला. आर्थिक असमानतेतील दरी औद्योगिकरणानंतर वाढत गेली. भारतातील समाज सामाजिक दृष्ट्या असमान होताच पण आता त्याचे बदलते स्वरूप श्रीमंत, मध्यम वर्ग आणि सिमांत जिवन जगणारा वर्ग असे झाले आहे. उद्योगांची निर्मिती देशाला रोजगार, पैसा, गुंतवणूक उपलब्ध करून देते. पण त्याच बरोबर समाजात आर्थिक मागास वर्ग मोठ्याप्रमाणावर तयार होतो. आर्थिक मागासाचे जिवणावश्यक प्रश्न गरिबी मुळे वाढत जातात. शिक्षण, आरोग्य, निवारा, भोजन, सामाजिक दर्जा अश्या विविध समस्यांमध्ये वाढ होत असतांना दिसून येत आहे. भारत सरकारने स्वातंत्र मिळाल्यापासून समुदाय विकासाच्या विविध योजना राबविल्या आहेत. आजही विविध सामाजिक प्रश्नावर सरकार आणि उद्योगजगत काम करित आहेत- (M., 2014)

मुख्य शब्द :-

व्यवसायिक सामाजिक जबाबदारी, शिक्षण, आरोग्य, सामाजिक योगदान, व्यवसायाच्या योगदानाचा सामाजिक गरज

प्रस्तावना :-

नैतिकता हा कोणत्याही उद्योगाचा पाया मानला जातो. भारतामध्ये स्वातंत्र मिळाल्यानंतर कृषी विकासावर पहिल्या पंचवार्षिक योजनेत भर देण्यात आला. दुसऱ्या पंचवार्षिक योजने पासून ते आजतागायत उद्योगावरती भर देण्यात आला आहे. या 60 ते 70 वर्षांच्या कालावधीत आर्थिक असमानता मोठ्या प्रमाणात वाढत गेलेली आपल्याला दिसून येते. मागच्या साठ वर्षात लोकसंख्येच्या प्रमाणात उत्पन्नाची रत्रोते वैयक्तिक स्तरावर कमी होउन कंपनी व्यावस्थान वाढत गेले. भारताचे एकंदरित उत्पादन वाढले असले तरी भारताचा व्यक्तिगत उत्पन्न मात्र वाढ झालेली दिसून येत नाही. त्यामुळे गरिब श्रीमंत यांच्यातल तफावत वाढत गेलेली आहे. विकास हा देशासाठी हवा आहेच आणि सोबत सर्वांगिण विकास होणे आवश्यक आहे. समाजातील

आर्थिक अंतर कमी होण्यासाठी, जीवनमान उंचावण्याची जबाबदारी शासन आणि कंपनी व्यावस्थापन यांना पार पाडणे आवश्यक आहे. त्यामुळे सामाजिक वातावर चांगले राहिल. (Kawadkar, 2018)

शासन, कंपन्या/उद्योग आणि जनता यांचा देशाच्या विकासात मोठे योगदान आहे, विकासाचे भागिदार आहेत. पण विकासाची फळे सामान्य जनते पर्यन्त पोहचने गरजेचे आहे. याकरिता आपल्या ठराविक उत्पन्न पैकी काही रक्कम जनतच्या समस्या सोडविण्यासाठी कंपन्यांनी खर्च करावा या करिता भारत सरकारने कंपन्यांचे सामाजिक दायित्व निश्चित करणारा कायदा केलेला आहे. सरकारचे उद्योगासंबंधीच्या धोरणत उद्योग किंवा कंपन्यांचे सामाजिक दायित्व सरकार स्वतःहा निश्चित करीत आहेत. भारत हा विकसनशिल देश आहे. सामाजिक आणि आर्थिक पातळीवर मोठ्याप्रमाणात विषमता येथे आहे. भारतात सर्वांगिण विकासात प्रादेशिक असमानता ही राज्या राज्यात आणि राज्यातिल प्रदेशामध्येही आहेत. त्यामुळे आर्थिक सक्षमता नाही. गरीबी, स्वच्छता, आरोग्य आणि क्षेत्रिय असमानता मोठ्या प्रमाणात दिसून येते. म्हणून शासन आणि कंपनी प्रशासन मिळुण सर्वांगिण विकास करण्याची गरज आहे. युनायटेड नॉन इंडस्ट्रियल डेव्हलपमेंट ऑर्गनायझेशन (यूएनआयडिओ) द्वारे घोषित केल्या प्रमाणे, सीएसआर ला असे मानले जाते की ज्या द्वारे कंपनी आर्थिक, पर्यावरणीय आणि सामाजिक मुल्ये ("ट्रिपल-बोटम-लाईन-एॅपरॉच) महत्वाची आहेत. युनायटेड नॉन इंडस्ट्रियल डेव्हलपमेंट ऑर्गनायझेशन ची आर्थिक, पर्यावरणीय आणि सामाजिक मुल्ये भारत सरकार आणि सीएसआर उपक्रमाला मार्गदर्शन करते. भारतामध्ये आहरे आणि नाहिरे असे म्हणजे उत्पन्न भरमसाठ असणारे आणि सिमांत जिवन जगणारे असे दोन वर्ग आहेत. सिमांत जिवणजगणाऱ्या वर्गाकरिता काम करण्याची गरज आहे. भारतात उपासमार, गरिबी, शिक्षण, आरोग्य, कुपोषण, माता-बाल मृत्यु, झोपड पट्टी, शेती उत्पादन, बेरोजगारी, स्वच्छता, स्वच्छ पिण्याचे पाणी अश्या विविध समस्यांवर आज कंपनी सामाजिक दायित्व समजुन विविध सामाजिक संस्था/ गट यांच्या माध्यमातून कार्य करित आहेत. भारतीय कंपन्या सीएसआरच्या माध्यमातून व्यावसाय विकासाचे नवे उपक्रम तयार करित आहेत.

अध्ययन पध्दती :-

संशोधनाचे उद्देश :-

1. व्यवसायिक सामाजिक जबाबदारी आणि योगदानाची गरज तपासणे.

2. व्यावसायिक सामाजिक दायित्वाच्या शिक्षण, आरोग्य, उपक्रमात सामाजिक योगदान अभ्यासणे.

तथ्य संकलनाची साधने :-

प्रस्तुत संशोधना करिता दुय्यम साधनाचा उपयोग केला जाईल. संदर्भाकीत विषयाचे विविध संशोधने, संशोधन पेपर्स, अहवाल, पुस्तके, परिषदाची प्रकाशने यांचा साहाय्याने माहिती गोळा केली गेली.

संशोधन साहित्य पडताळा :-

साहित्याचा परिचय संशोधनाचा महत्वाचा भाग आहे. संशोधकाला संशोनाच्या विषयाशी, त्या संबंधी इतर संबंधीत घटकाची माहिती प्राप्त होते. संशोधन विषयाबाबत संकल्पना स्पष्ट होतात. विषयासंदर्भात वैज्ञानिक कसोटिवर तपासलेले ज्ञान अभ्यासता येते. व्यावसायिक सामाजिक दायित्व, व्यावसायाची नैतिकता यावर विद्वानांचे संशोधनातील माहिती महत्वाची आहे. सामाजिक उत्तरदायित्वाची भुमिका, संकल्पना, बदलते स्वरूप या संदर्भातील संशोधनासाठी आवश्यक असलेले साहित्य झालेल्या संशोधनातून मिळते. संशोधन विषयाच्या ज्ञानात भर पडली. संशोधन साहित्यात सीएसआर चे धोरण, अंमलबजावणी, कायदे, नियम, तत्वे याची बरिच माहिती मिळाली. जे साहित्य उपलब्ध झाले त्याची माहिती खालीलप्रमाणे देण्यात येत आहे.

1. संतिशा गोउडा एम, " उद्योगांचे सामाजिक दायित्व : प्रचलन, समस्या, पध्दती" (2014), यांच्या अध्ययनात पुढिल प्रमाणे माहिती आहे. जागतिकीकरण ही एक मोठी संधी आहे ज्यामुळे कंपन्यांचा विकास आणि समाजाचाही विकास होतो. जागतिकीकरणाचे तोटे आहेत की देशा देशात आणि समाजात ही असमानता मोठयाप्रमाणावर निर्माण होते, त्यामुळे जागतिकीकरणासोबत उद्योगांचे सामाजिक दायित्व ही संकल्पनाही मांडया प्रमाणात पुढे येत आहे.

2. अनुप शर्मा आणि रवी किरण, (2012), यांच्या 'भारताच्या प्रमुख कंपन्यांचे व्यावसायिक सामाजिक दायित्वाचा आरोग्य, शिक्षण आणि पर्यावरण केंद्रीत आहे.' या संशोधन पेपर मध्ये जागतिकीकरण आणि व्यावसायाच्या सामाजिक जबाबदारीचे जागतिकीकरण आणि उदारिकरण या बाबत विस्तृत मांडणी करण्यात आली. जागतिकीकरण आणि उदारिकरणामुळे कामगार कायद्यांचे स्वरूप सुध्दा जागतिक पातळीवर तयार होत आहे. कामगार कायदे, सामाजिक जबाबदारी, बाल कामगार कायदे आणि इतर तत्सम कायद्याबाबत जागतिक मानके सादर होउन त्याचे पालन होत आहे.

3. जतीन मंनीकतला, कॉर्पोरेट सामाजिक उत्तरदायित्व : ग्रामिण भागातील दृष्टिकोण आणि आव्हाने (2012), या संशोधन पेपरमध्ये पुढिल प्रमाणे निष्कर्ष काढण्यात आलेले आहेत. ग्रामिण विकास आणि भारतातील उद्योगधंदे आणि सरकारी धोरणावर प्रामुख्याने या संशोधनात प्रकाश टाकण्यात आला आहे. ग्रामिण जिवणात सकारात्मक बदल घडविण्यासाठी सरकारी योजना आणि अंमलबजावणी कमी पडते तेव्हा त्या ठिकाणी उद्योगांची जबाबदारी वाढते. शिक्षण, आरोग्य,

पायाभूत सुविधा, स्वच्छ पिण्याचे पाणी इत्यादी क्षेत्रात काम करण्याची गरज आणि जबाबदारी ही स्थानिक उद्योगांची आहे.

4. वेदान्तम लिला, 'रूग्णालयरील व्यवसायिक सामाजिक दायित्व : अंतर्गत आणि बाह्य भागदारकांसाठी पारदर्शक उपक्रमांची आवश्यकता. '(2014), या संशोधन लेखात व्यवसायिक सामाजिक दायित्व हे हेल्थकेअर साठी आवश्यक आहे आणि या करिता व्यवसायाची जबाबदारी बाबत धोरण आवश्यक आहे, व्यवसायाचे सिएसआर धोरण भागधारक, कर्मचारी, ग्राहक, समुदायावर आधारित असावी, या करिता फ्रेमवर्क तयार करयन कसरीत करणे आवश्यक आहे. सिएसआर च्या माध्यमातून विविध उपक्रम जसे पोषण आहार, आरोग्यपुरक वातावरण निर्मिती करणे आवश्यक आहे. व्यावसायाच्या विकासा बरोबर सामाजिक जबाबदारी याचे समन्वय साधनाचे प्रतिभुती निर्माण करणे, धोरण आखण्यावर या संशोधन लेखात भर देण्यात आला आहे.

5. सिंगामनी पनिर आणि श्रध्दा माथुर, 'कॉर्पोरेट सोशर रिस्पॉन्सिबिलिटी इन इंडिया. अ रिव्ह्यू', (2016), या संशोधन पेपर मध्ये व्यवसायिक सामाजिक जबाबदारी मध्ये आरोग्याच्या बाबतीत मोठया प्रमाणात गुंतवणुकीची आवश्यकता आहे, लोकांच्या अर्थाजनातून मोठा निधी हा केवळ आरोग्यावर खर्च होतो किंवा पैस्या अभावी अणारोग्यपूर्ण जिवन जगाव लागत आहे. व्यवसायिक सामाजिक दायित्वाच्या निधीच्या खर्चा बाबत पारदर्शकता असणे आवश्यक आहे आणि सर्व भागधारकांना याची माहिती असणे आवश्यक आहे.

● **व्यावसायिक सामाजिक दायित्वाचे शिक्षण आणि आरोग्य क्षेत्रातील योगदान**

व्यावसायिक सामाजिक दायित्व आणि शिक्षण क्षेत्र व्यावसायिक सामाजिक दायित्वाच्या माध्यमातून शिक्षण क्षेत्रात विविध गुणात्मक प्रयोग सामाजिक संस्था, विविध समुह आणि इंडस्ट्रीस करित आहे. भारतीय राज्यघटनेनुसार प्रत्येक विद्यार्थ्यांना शिक्षण मोफत असणे सक्तीचे केले असले तरी सर्वत्र शिक्षण पोहचले नाही. सर्व मुलांचा शाळेत दाखल होणे, गुणात्मक शिक्षण, आहार, शहरा प्रमाणे ग्रामिण शिक्षणात सुविधा निर्माण करणे, पायाभूत सुविधा निर्माण करणे इत्यादी क्षेत्रात काम करण्याची गरज आणि संधी उपलब्ध आहे. प्राथमिक शिक्षणासाठी भारतात 2209 ला राईट टू एजुकेशन ॲक्ट पारित करण्यात आला आणि एप्रिल 2010 पासून त्याची अंमलबजावणी करण्यात आली. या कायद्याचा उद्देश सर्व बालकांना शाळेत दाखल करून घेणे हा त्याचा मुळ उद्देश होता. याच वेळी 'सर्व शिक्षा अभियान' ची सूरवात करून शालेय पायाभूत सुविधा, शिक्षक प्रशिक्षण, पोषण आहार, लसिकरण इत्यादी कार्यक्रमांची आखनी करून सर्वांसाठी शिक्षण पोहचवण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. 'सब पढे सब बढे' या कार्यक्रमाच्या माध्यमातून शाळेत दाखल झाल्यानंतर सर्वांना गुणवत्तापूर्ण शिक्षण हा महत्वपूर्ण

विषय बनला. कंपनी कायदा, 2013 नूसार प्रत्येक व्यावस्थापणाला ठराविक उत्पन्नानंतर सामाजिक दायित्व म्हणुन सामाजिक कृतीवर खर्च करण्याचे बंधने टाकण्यात आले. प्राथमिक ते सर्व प्रकारच्या कौशल्य शिक्षणातही सामाजिक दायित्वाची भूमिका महत्वाची ठरायला लागली. सरकारी, गैरसरकारी आणि निम सरकारी संस्था, संघटनांच्या मदतीने व्यावसायिक सामाजिक दायित्व पूर्ण करण्यासाठी प्रयत्न सुरू झाले आणि त्यामुळे गुणात्मक आणि कौशल्यात्मक शिक्षणाचे विविध प्रयोग सुरू झाले. शैक्षणिक क्षेत्रात माठयाप्रमाणात बदल करण्याची गरज आहे आणि उद्योगांचे शिक्षणांत योगदान असल्याशिवाय मोठे बदल करणे कठिन आहे. भविष्यात लागणारे कौशल्यावर आधारित कामगारांची पुर्तता करण्यासाठी कौशल्याधारीत शिक्षणावर काम करणे आवश्यक आहे आणि या दृष्टिकोणातूनही व्यावसायाने काम करणे आवश्यक आहे. आज अनेक व्यावसाय शिक्षणावर जबाबदारीने खर्च करित आहे.

युनाटेड नेशन डेव्हलपमेंट प्रोग्रॅमच्या धेय्यामध्ये शिक्षणाला महत्वाचे स्थान आहे. सर्वांसाठी गुणात्मक शिक्षण हे धेय्य साध्य करण्यासाठी सदस्य देशांना मार्गदर्शन करण्याचे काम केल्या जाते. 2000 वर्षा पासून 2015 पर्यंत 91 टक्के मुलांची प्राथमिक शिक्षणासाठी नोंद झालेली आहे. सर्वांना 2030 पर्यंत मोफत शिक्षण आणि दर्जेदार शिक्षण मिळण्याकरिता युनाटेड नेशन डेव्हलपमेंट प्रोग्रॅम कार्यरत आहे. 91 टक्के विद्यार्थ्यांना प्राथमिक शिक्षणात नोंदनी मिळाली असली तरीही 57 दशलक्ष मुलांना अजुनही प्राथमिक शिक्षण मिळत नाही. विकसनशिल देशात आजही 1 ते 4 पैकी एका मुलिला शाळेत प्रवेश मिळालेला नाही. 10 पैकी 6 विद्यार्थ्यांना वाचन लेखन आणि गणिते किमान पातळीवर येत नाही. युनाटेड नेशन डेव्हलपमेंट प्रोग्रॅमच्या अहवाला वरून आज शिक्षण क्षेत्रात काम करण्याची गरज आहे.

सि. एस. आर. ऑउटलुक अहवाल, 2017 नूसार व्यावसायिक सामाजिक दायित्वाचा 32 टक्के निधी हा शैक्षणिक उपक्रम म्हणुन गुंतवणूक करण्यात आला. शैक्षणिक क्षेत्र हे या वर्षाच्या सर्वाधिक गुंतवणुकीचे क्षेत्र होते. नासकॉमच्या अहवालानूसार 60 ते 70 टक्के व्यावसाय आपला सामाजिक जबाबदारीचा निधी प्रामुख्याने शिक्षण क्षेत्रावर खर्च करित आहेत, कारण त्यातून शिक्षणासोबत कौशल्य विकासावर भर दिला जातो. व्यावसायिक सामाजिक दायित्वाच्या माध्यमातून डिजिटल स्कूल, क्षमता बांधणी प्रशिक्षण, पायाभूत सुविधा, लिंग समानता, ग्रामिण क्षेत्रात ग्रंथालय आणि तस्सम सुविधा तयार करण्यावर भर दिला जातो.

व्यावसायिक सामाजिक दायित्वाद्वारे शैक्षणिक क्षेत्रात करण्यात येणाऱ्या गुंतवणूक पंडिल प्रमाणे सांगता येईल.

1. शाळेतील पायाभूत सुविधा : इमारत बांधणी, वर्ग खोली फर्निचर इत्यादी
2. शाळा सुरू करणे, शिक्षक पुरविणे, शाळा चालविण्यासाठी मदत करणे
3. स्वच्छता आणि साफसफाईची साधने पुरविणे

4. हुशार विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती पुरविणे, इतर मदत करणे
5. अतिरिक्त वर्ग/ सुधारात्मक वर्ग/ उपचारात्मक वर्गाची सुविधा देणे
6. भाषा प्रगत वर्ग, वाचन कक्ष आणि ग्रंथालय सेवा उभारणीस मदत करणे
7. शिक्षक, अंगणवाडी सविका प्रशिक्षण, आनौपचारिक शिक्षणाला चालणा देणे
8. कला, संस्कृती आणि परंपरेला प्रोत्साहन देणे
9. खेळण्याचे मैदान सुविधा, खेळण्याला प्रोत्साहन देणे.
10. समाजिक जागृता निर्माण होणारे कार्यक्रम राबविणे
11. तंत्र शिक्षण, कौशल्य विकास कार्यकमाला मदत करणे.
12. समाजिक संस्था, संघटनांची शिक्षणासाठी बांधणी करणे इत्यादी.

वरिल प्रमाणे उद्देश साध्य करण्यासाठी व्यावसायाना किमान काही वर्ष सातत्याने शिक्षणावर खर्च करणे आवश्यक आहे.

● व्यावसायिक सामाजिक दायित्व आणि आरोग्य क्षेत्र :-

आरोग्य ही व्यापक संकल्पना आहे. प्रामुख्याने आरोग्य म्हणजे शारीरिक, मानसिक, कौटुंबिक संतुलनाची स्थिती आहे. जो समाज आपले कर्तव्य सुस्थितीत योग्य प्रमाणे करतो त्याचे आरोग्य चांगले माणले जाते. आरोग्याची व्याख्या एका व्यक्तीच्या बाबतित करतांना जा व्यक्ती स्वतःची कार्य, भूमिका सुव्यवस्थित पार पाडतांना शारीरिक, मानसिक दृष्ट्या सक्षम असते ती आरोग्य संपन्न समजली जाते. आरोग्य म्हणजे केवळ वैद्यकिय बाब नसून ती सामाजिक, आर्थिक आणि सांस्कृतिक समजली जाते. आरोग्य म्हणजे समाज, शरीर आणि मन निरोगी असणे होय. एकंदरित जी व्यक्ती आपली सामाजिक भूमिका पारपाडतांना आरोग्यवान म्हणजे शारीरिक, आर्थिक आणि मानसिक दृष्ट्या आरोग्यवान राहणे होय.

जागतीक आरोग्य संघटनेची व्याख्या आणि महत्वाचे मुद्दे :-

1. शारीरिक, मानसिक, सामाजिक दृष्टिने व्यवस्थित आणि रोगमुक्त असण्याची अवस्था म्हणजेच आरोग्य होय. जागतीक आरोग्य संघटनेच्या दृष्टिने आरोग्य म्हणजे केवळ रोगाचा अभाव नसून ती एक शारीरिक, मानसिक आणि आध्यात्मिक समतोलाची अवस्था आहे. जागतीक आरोग्य संघटनेनूसार आरोग्य म्हणजे, 'अशी सुस्थिती ज्यात व्यक्तिला स्वतःच्या क्षमतांचे आकलन होते, तसेच ती व्यक्ती उपयोगी व लाभदायी काम करू शकते.
2. वंश, धर्म, राजकिय श्रध्दा, आर्थिक आणि सामाजिक स्थितीचा कोणताही भेदभाव न करता आरोग्याची महत्तम प्राप्ती आणि आरोग्य प्रत्येकाचा मुलभूत अधिकार आहे.

3. शांतता आणि सुरक्षा ही आरोग्य प्राप्तीसाठी आवश्यक असून ती व्याक्ती आणि राज्याच्या परस्पर सहकार्यावर अवलंबून आहे.
4. संसर्गजन्य रोगासाठी समान पातळीवर प्रत्येक देशात समान कार्यक्रम नसणे हे धोकादायक आहे.
5. बदलत्या पर्यावरणात बालकांची मुलभूत आरोग्य सुविधा, संरक्षण महत्वपूर्ण आणि आरोग्यपूर्ण वाढ आवश्यक आहे.
6. सर्व लोकांच्या आरोग्यपूर्ण जीवनासाठी आरोग्य, मानसशास्त्रिय आणि इतर संदर्भाकीत ज्ञानाच्या गरजापूर्ण होणे आवश्यक आहे.
7. जनतेच्या आरोग्यासाठी जनतेचा सक्रिय सहभाग राज्याला आवश्यक आहे.
- 8- सामाजिक कल्याण या जबाबदारितून सरकार लोकांच्या आरोग्याची जबाबदारी पूर्ण करू शकते.
(<https://www.who.int/about/who-we-are/constitution, 2021>)

भारतात आरोग्याच्या बाबतीत सरकारी हॉस्पिटलचा हिस्सा पाहिजे तेवढ्या प्रमाणात नसल्यामुळे खाजगी क्षेत्राला आरोग्यासाठी काम करण्याच्या अनेक संधी आहेत. खाजगी क्षेत्राचे योगदान दिवसागणिक आरोग्य क्षेत्रात वाढत आहे. भारतात सरकारी आरोग्य क्षेत्रातील सुविधेचा अभाव तर दुसरीकडे खाजगी क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणावर होणारा आरोग्य खर्च यामुळे सामान्य गरिब जनतेला योग्य वेळी उपचार मिळत नाही. व्यावसायाच्या सामाजिक दायित्वाच्या माध्यमातून आरोग्य सुविधा उभारणीला चालणा मिळायला सुरवात झाली आहे. बालक, माता, वृद्धांना आरोग्य मदतीची गरज मोठ्या प्रमाणावर असून खाजगी व्यावसायाचा पुढाकार त्याची आरोग्य स्थिती बदलविण्यात निश्चित पण ठोस भूमिका वढवित आहे. भारतात शहराच्या तुलनेने आरोग्य सेवेच्या सुविधा अत्यल्प आहेत, त्यामुळे उपचारा अभावी रोग वाढण्याचे, रोग्याचे दगावण्याचे प्रमाणही अधिक आहे. कंपनी कायदा 2013 नूसार प्रत्येक व्यावसायाला सामाजिक दायित्व म्हणून सामाजिक जबाबदारीसाठी खर्च करणे बंधनकारक आहे आणि यात आरोग्य क्षेत्राचा समावेश आहे. काही मोठ्या उद्योगांनी या संदर्भात कार्य करायला सुरवात केलेली आहेत. युनाटेट नेशन डेव्हलपमेंट प्रोग्राम आणि आरोग्यसाठीचे कार्य : युनाटेट नेशन डेव्हलपमेंट प्रोग्राम हे विविध देशातील सरकार आणि राज्य सरकाराना आरोग्यासाठीच्या वैद्यकीय वस्तूंच्या खरेदी, आरोग्य सेवा प्रमाणी, वितरण सेवेची कार्यक्षमता वाढविण्यास मदत करित आहे. साथ रोग निवारण किट, प्रशिक्षण, मार्गदर्शन आणि मदत केल्या जाते. रूग्णवाहणिका, क्रिटिकल केयर युनिट, बालरोग तज्ञ, स्त्रिरोगतज्ञ, क्षयरोगतज्ञ, रक्तपेढी उभारणी इत्यादी संदर्भात आवश्यक ती मदत करण्यात येते.

युनाटेट नेशन डेव्हलपमेंट प्रोग्रामचे मुख्य ध्येय आहे की 'चांगले आरोग्य आणि कल्याण'. आतापर्यन्तच्या युनाटेट नेशन डेव्हलपमेंट प्रोग्रामच्या अहवाला नुसार

आरोग्याच्या बाबतीत पुढिल प्रमाणे प्रगती केलेली आहे. जसे – सरासरी आयुर्मानात वाढ झाली, बाल मृत्युचे प्रमाण कमी झाले, एचआव्ही बाबत जागृतता वाढली, मलेरियाचे प्रमाण निम्न्यावर आले आहे. वाढते शहरीकरण आणि पर्यावरण असंतुलन, आर्थिक आणि सामाजिक वाढणारे आंतर यामळे आरोग्य सर्वासाठी या उद्देशाकरिता मोठ्या प्रमाणावर एकत्रित काम करण्याची गरज निर्माण झाली आहे. प्रादेशिक असमानता आणि आर्थिक स्थिती मुळे अधिक आयुर्मान आणि कमी आयुर्मान यात 31 वर्षांचे अंतर आहे. काही देशांनी आरोग्याच्या बाबतीत मोठे भरिव काम केले असले तरी हे प्रमाण सर्वासाठी आरोग्य या साठी कमी आहे.

युनाटेट नेशन डेव्हलपमेंट प्रोग्रामच्या अहवालानुसार:

1. 400 दशलक्ष लोकांकडे मूलभूत आरोग्य सेवा नाही तर 40 टक्के लोकांकडे सामाजिक संरक्षणाची कमतरता आहे.

2. 1.6 अब्जहून अधिक लोक हे आरोग्यदृष्ट्या कमकुवत स्थितीत आहे.

3. एचआयव्ही रोगासाठी अवश्यक असणाऱ्या सुविधा 15 दशलक्ष लोकांना अजुनही उपचार मिळत नाही.

4. प्रत्येक दोन सेकंदामध्ये 30 ते 70 या वयोगटातील लोकांचा हृदयरोग, रक्तवाहीन्या, श्वसन आणि कर्करोग यामुळे मृत्यु होतो.

5. प्रदुषित हवेमुळे दरवर्षी लाखो लोक मरतात.

6. प्रत्येक 3 मध्ये 1 स्त्रियांना शारीरिक, मानसिक आणि लैंगिक हिंसाचाराला समोर जावे लागते. (undp.org, 2021)

व्यावसायिक सामाजिक दायित्वाच्या माध्यमातून विविध व्यावसायाकडून साधारणतःहा खालिल प्रमाणे आरोग्य धोरण राबविल्या जाते.

1. आरोग्य जनजागृती शिबिर आणि तपासणी शिबिर घेतल्या जाते

2. आरोग्य तपासणी अंतर्गत बालक, माता, किशोर वयोगट यांचा समावेश केल्या जातो.

3. आरोग्य केंद्राची सुविधा गाव स्तरावर होण्यासाठी मदत करण्यात येते.

4. शालेय विद्यार्थ्यांची वारंवार आरोग्य तपासणी, टिकाकरण, स्वच्छता बाबत जनजागृती केली जाते.

5. वस्तीमध्ये सांडपाण्यासाठी गटार आणि इतर तस्सम संसाधनांची दुरस्ती केली जाते.

6. विविध साथीचे रोगांबाबत जनजागृती, तपासणी आणि औषध पुरवठा केला जातो.

7. उत्तम आरोग्यासाठी स्वच्छ पाणी, नळ जोडणी, पाण्याची टाकी, विहीर बांधणी, बोरवेल साठी मदत केल्या जाते.

8. ग्राम स्तरावर आरोग्य समिती स्थापन करून त्याच्या माध्यमातून आरोग्य आरोग्यपूर्ण जीवनासाठी प्रयत्न केला जातो.

10. औषध पुरवठा, आशा वर्कस, अंगणवाडी सेविका यांना मार्गदर्शन केले जाते.

11. आरोग्य पुर्ण जिवन जगण्यासाठी सर्वांना नाटक, प्रभात फेरी, पोस्टर, भजन मंडळ यांच्या माध्यमातून जनजागृती करण्यात येते.

व्यावसायिक सामाजिक दायित्व अंतर्गत आरोग्यावर मोठ्या प्रमाणावर कार्य केल्या जाते.

मुख्य निष्कर्ष :-

1. व्यावसायाच्या सामाजिक जबाबदारी चे प्रमुख क्षेत्र म्हणुन शिक्षण आणि आरोग्या घोषित करण्याची गरज आहे.
2. शिक्षण क्षेत्रात सरकारी प्रयत्न कमी पडत असल्याने उद्योगांनी सामाजिक जबाबदारीच्या माध्यमातून प्रमुख कार्यक्रम म्हणुन काम करणे आवश्यक आहे.
3. आरोग्य क्षेत्राच्या विकासासाठी शासना सोबत भागिदारिचे लोककल्याणाच्या योजना आखण्यासाठी नविन प्रतिभुतीची आवश्यकता आहे.

संदर्भ :-

1. Baxi, C.V., & Prasad, A. (2005). *Corporate Social Responsibility-Concepts and Cases*. New Delhi: Excel Books

2. Maimunah ISMAIL (2009) *Corporate Social Responsibility And Its Role In Community Development: An International Perspective*. *The Journal of International Social Research* Volume 2 / 2009
3. Shalini Prasad, Ajith Rao, Eeshoo Rehani (2001), *Development Hypothesis And Research Questions*
4. Agarwal, S. K. (2008). *Corporate Social Responsibility in India*, New Delhi: SAGE Publications.
5. Balachandran, V., & Chandrasekaran, V. (2009). *Corporate Governance and Social Responsibility*, New Delhi: Prentice-Hall of India Pvt.Ltd.
6. Prakash J. Singh , Kannan Sethuraman and Jocelin Y. Lam (2017), *Impact of Corporate Social Responsibility Dimensions on Firm Value: Some Evidence from Hong Kong and China* , MDPI publication.